

БРАНИСЛАВ ОСТОЈИЋ

ДИСТРИБУЦИЈА ПАДЕЖНИХ ФОРМИ С УЗРОЧНИМ ЗНАЧЕЊИМА У ЈЕЗИКУ ЦРНОГОРСКЕ ПРИПОВЈЕДАЧКЕ ПРОЗЕ ОД ЊЕГОША ДО 1918.

Опште познато је да су синтаксичка питања најдаља од конкретних кодификаторских и нормативистичких послова, што је и разумљиво с обзиром на природу синтаксе и одређене тешкоће које прате испитивања везана за њено подручје. Исто тако, чињеница је да се при испитивању језика писаца пре-вукоске, вуковске и непосредно поствукоске епохе, па затим и писаца овога вијека синтакси поклањала мала пажња. И то је опет разумљиво с обзиром на сложеност проблематике њене. Међутим, то су ипак писци на чијим је темељима кодификован и углавном нормиран српскохрватски језик. Испитивано је, додуше, али не тако често, и мјесто неких од њих у књижевнојезичкој перспективи.

Циљ нам је овога пута да у вези са поменутом проблематиком дамо нешто и из синтаксе црногорске приповједачке прозе. Узели смо, као што се и из наслова види, само један проблем везан за падежну синтагматику. Размотрићемо, управо, падежне синтагме у слободној и блокираној употреби у основном значењу обиљежавања узрока. Биће ту ријечи и о њиховим синонимским опозицијама и о функцијама синонимских односа.

Као извор за ову анализу користили смо књигу *Извиријеч /Црногорска приповједачка проза од Његоша до 1918/* — избор, предговор и поговор Чедо Вуковића, Графички завод Титоград 1973. год. Књига је подесна поред осталог и зато што је у њој заступљено 14 писаца — приповједача из разних крајева Црне Горе и сви су заступљени са приближно истим бројем страница. Ту су заступљени писци: П. П. Његош /Његуши/, С. М. Љубиша /Будва/, Вук Врчевић /Рисан/, Марко Цар /Херцег-Нови/, Лука Јововић /Црмница/, Јован Иванишевић /Цетиње/, Новица Ковачевић /Грахово//, Андрија Јовићевић /Ријека Црноје-

вића/, М. Миљанов /Кучи/, Вицо Трипковић /Доброта//, Радован Перовић /Улог/ и Симо Шобајић /Даниловград/.

О падежним синтагмама с узрочним значењима било је доста говора у нашој лингвистичкој литератури.¹ Било је ријечи, додуше, само каткада и више узгред, а понекад и непосредно, о другим формама и лингвистичким средствима за обиљежавање узрочних значења. Ријеч је о употреби, на примјер, узрочних реченица, прилога, о појединим и усамљеним лексичким јединицима и сл. Ми о тим другим средствима реализације узрочних значења у стандардном српскохрватском језику нећемо говорити овога пута. Задржаћемо се само на падежним синтагмама, уз претходну напомену да се ни једна падежна синтагма у слободној или блокираној употреби не везује само за ово значење изузев предлога *због* и предлога за циљ *ради*. Све остале, или им је основно неко друго значење а исказују и узрок, а сасвим ријетко им је претежније узрочно значење. Оваква дистрибуција падежних синтагми у узрочном значењу погодан је терен за разматрање њиховог функционисања на нивоу непотпуних синонимских опозита, па ће, разумије се, у раду бити више ријечи о њиховим синонимским функцијама.

Сав материјал разматрамо у односу на савремени књижевни језик, у односу на језик Вука Стеф. Караџића, према народним говорима црногорским, па затим у односу на књижевнојезичке прилике у старијим споменицима и језик писаца претходника им и оних који их слиједе. Неће се запостављати, разумије се, ни поредбе на ширим просторима, на примјер и у односу на књижевнојезичку ситуацију уопште. У вези са свим овим појавиће се, разумљиво, и одређени теоријски проблеми које ћемо, такође, рјешавати у границама које одговарају тематици и приликама за које су везани.

Узрочна значења су тако диференцирана да се у савременом језику говори о разним нијансама њиховим, а репартиција њихова је само каткада строго везана за поједина предлошко — падежна и падежна обиљежја уопште. У таквим различитостима узрочних значења јасно се истичу два основна:

а) У узроку се налази непосредни проузроковач онога што се износи реченичним садржајем, и

б) Узрочник је само посредник у реализацији реченичног садржаја.

¹ М. Стевановић, *Употреба и значење предлога због и ради*, Нап језик VI, Београд 1939, 139—150; М. Ивић, *Узрочне конструкције с предлозима због, од и из у савременом књижевном језику*, Нап језик V, 1954; Д. Гортан — Премк, *Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука*, Јужнословенски филолог XXVI; Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића (Функције синонимских односа)*, Београд 1967; В. Анђић, *Узрочна значења падежа у језику Миховила Павлиновића*, Језик, 1, 2, и 3. 1972 — 1973.

1. од + Г

Ова предлошко — генитивна синтагма у језику црногорске приповедачке прозе је најфреквентнија, а семантички је тако издиференцирана да ћемо говорити о С₁ С₂ С₃ и С₄ односима.

С₁ односи:

Чекај, чекај, три дебела сата, док ми се од јада сави туга, 27; Прије свега допуштите ми, господо, да вам од јада наведем једну стару лакрдију, 47; Срце ми се пред смрт уздржало у изрешетане прси од нечувене жалости братске, 54; Немојте да о нашој души попискају сирочад од глади, 58; Пуче ми срце од жалости... 68; Ах како ми је срце од радости заиграло..., 71; На глас књажева поласка зинуло срце од радости, 96; Лагано главе приклањају и од силне љубавне жеће чисто вехну..., 104; Синоћ при лутању, осим капице, зубуна и опанака, од стида пред толико непознатих лица, није ништа са себе скидала..., 247; А ко од стра мре..., 255; ... Кад му се грло толико стеже од јада, 281.

Синтагматским спојем од + Г обиљежен је појам чија присутност и појавност уопште дјелује на неорганизовану и несвјесну дјелатност или стање. У самом субјекту се манифестују процеси медијалнога типа проузроковани психичким стањем њиховим,² његовим расположењем или стањем у коме се налазе уопште. Такве манифестације, дакле, као узрочници стања обично су реализоване у глаголима унутрашњег расположења. У наведеним примјерима управни ослонци у датим синтагмама су обично глаголи медијалног типа, а за сасвим ријетке случајеве, као што су то други и девети примјер, могло би се, на први поглед, закључити и супротно. Наиме, као да се глаголима у њима обиљежава активан процес, али ће се, на примјер, при тамошњој анализи открити да је, ипак, у питању медијалност. Ово тим прије што глаголи у наведена два примјера, као и њима сличним, означавају „реакцију субјекта на стања проузрокована“ конкретностима садржаним у генитивним синтагмама.³

С₂ односи:

... да знадосмо да се они сами од махните главе завалише и убише, 57; ... Нити ми је још никада од ракије језик одебљао, 80; А ја се ни мало не бојим од те пријетње да

² Ж. Станојчић, *Језик и стил Ава Андрића (Функције синонимских односа)*, 152.

³ Ж. Станојчић, *Оп. цит.* 152.

ћеш ме ти изагнати, 184; Пролеже се пећина од кукања жена и ћеце, 217; ... жестоко страдали од прозебли... 268; А сунце га гледало са средине неба, церакало се тако и безобразно надимало и раштркавало од смијеха и сеира, 281.

У предлошко-генитивним синтагмама овога типа манифестује се психичко или било које стање субјекта реченице, а резултат је вољне акције и свјесног самоангажовања субјекта.

С₃ односи:

Ја се снебим од чуда..., 75; ... а како напуни двадесету, онда да цркну од кашља, 85; Јеси ли икад имао мукв од глади, 108; Води чељад онако излелејан од глади, 109; Е ми, тако ми бога јакога не баста од глади сист'... 109; А умријели ко, беде, тога пута од глади, 110; Зато су и липсавали тако и предуплени од глади, 111; Али неће бити умирања од глади... 112; Срете те непријатан смрад од чега чешће дође главобоља..., 137; Од глади су више мучке патили, 208; ... на образу домовине, и у помоћ од глади и куге 232; ... још од синоћ суше, хапа од двана и дисања толико полијегалих тјелеса, 246; ... тресући се од зиме и цвокоћу зубима, 260.

Овога пута, међутим, синтагматска веза од+Г обиљежава околности у којима је субјекат реченице, па затим, каткада, и присуство одређених појава, бића и предмета чија дјелатност или стање имају дјелотворну улогу на субјекат. Управо, само њихово присуство може довести, каткада, субјекат и до одређеног стања или се као резултат таквог присуства у субјекту развијају одређени медијални процеси без учешћа спољашњих радњи.

С₄ односи:

Изнутра сину некаква необична свјетлост од које ми очи заблијешташе, 69; Или под туђијем топом као псето свисне од глади, 77; ... те да избављени мученици од њих више не страдају, 75; Од вјетра и студени преплануло лице, 153; ... а сваки је од њих осјећао некакав терет, 164; ... али је од овога страх, 166; Доцније се играчи загријаше, нешто од вина нешто од пића, 181.

Аблативни тип узрочног значења у овим је примјерима ишчезао а то због тога што се као узрок у наведеним случајевима обично схвата и узима оно од чега реченична радња потиче. У то нас посебно увјеравају примјери гдје је семантичка

вриједност аблативнога типа жижно док је узрочно спорадичнога карактера. Оно што је лоцирано у предлошко-генитивној синтагми представља појам од којег се субјекат удаљава, а уједно и узрок тога удаљавања.

2. Из + Г

Станиша, ја сам те ноћас увриједио и молим ти се да ми опростиш, е сам то *из љутине учинио*, 186; Бранио га *из дужног посествовања* према мојим прецима, 232; Конте Крсто слушао је *из учтивости* богатог Периговића, 236.

У генитивној синтагми с предлогом *из* лоцирано је унутрашње стање, расположење или било што слично везано за носиоца њихова који је уједно узрочник спољашњих манифестација његових, односно субјектових активности.

Дјелатност обиљежавања глаголима *увриједити* /ја сам те *увриједио*/, *бранити* /браним га/, *слушати* /слушао је/, су активности проузроковане љутњом, *дужним поштовањем*, *учтивости*. Сва три примјера не могу се посматрати на исти начин. Први примјер се одваја од друга дрва и по томе што је у генитивној синтагми с предлогом *из* синтаксички синоним синтагми истог падежа с предлогом *због*.

Друга два примјера, међутим, иако обиљежавају узрочника, ипак би се могли и друкчије схватити. Наиме, појмови с именом у генитиву обиљежавају и извор одређених дјелатности. У њима предлог *због* не може функционисати па се и не може говорити о њиховој међусобној замјени у таквим случајевима.

3. Са+Г

...да чујемо и осудимо њихову даву *с које* се завадише и *с које* би могла ласно крв панути, 44; А сад што ћемо ми двоје, пошто оволико бираних момака *с нас* оваје мртви леже, 56; Али љубав *с тога* ипак не застаде, 94; Најприје *с тога* пукне чојку срамотна погибија!, 126; ... а то је било *с тога* што за толико година нијесу могли сами набавит, 208; ... па како су их пријед залуду молили да се помире и цару дају арач као другу, *с тога* су им сад искали три турске ситне паре на кућу, 208; ... јере су Нишко и Селчанин оздравили и побратими пошлајје били, *с тога* је и мога Никша сестру вратит и светит се, 215; Остали оно живо, вратиће се и богатство и слава, а *с обиљежја* и народу, 232.

Врло је честа и конструкција *с/а+Г* у узрочном значењу, мада је нешто обичнија у тој вези синтагма *с/а+генитив* зам-

јенице *то* као спољна конструкција која прелази у узрочни прилог.⁴ У свим случајевима конструкција се јавља као потпуни синтаксички синоним предлогу *због* такође с генитивом.

Њу употребљавају скоро сви писци из дјела *О црногорској приповједачкој прози*. За њу знају и народни говори црногорски.⁵ Позната је и језику Петра I Петровића⁶ и П. П. Његоша,⁷ а наглашена јој је употреба и у језику Стеф. М. Љубише и Вука Поповића,⁸ док је, рецимо, у језику Вука Стеф. Карацића мање обична.⁹

Конструкцији *c/a+Г* у узрочном значењу је спорен, а неки јој и данас оспоравају, књижевни карактер. Међутим, пошто је узрочно значење ове предлошко-падешке синтагме карактеристично за народне говоре, језик народних умотворина, језик старијих писаца, а обично је и у језику савремених писаца, разумије се што је нашла мјесто у нашем нормативном српскохрватском језику.¹⁰

4. *Око + Г*

... на то садимо, мучимо се *око њега*, па га тражимо, 121; ... јер су свакога научили да се од њих чува и даље, а и народ је *око њи* спразнио, прабећи га Кучи, 208; ... а војници се још бију с Турцима *око воде*, 216; Није јој се било много мучити *око облачења*, 247.

Као потпун семантичко — синтаксички опозит вези *због+Г* је и конструкција *око+Г*. У свим примјерима је обиљежено да је појам с именом у генитиву прави повод или покретач процеса обиљеженог у управном глаголу за који је предлошко — генитивна синтагма и везана.

5. *До+Г*

А све је то *до забита, до старјешине* — неће бити сваки онакав какав је до сад био ... , 175.

⁴ Види о томе В. Анић, *Узрочна значења падежа у језику Миховила Павлиновића*, *Језик* 1, 2, 3 / 1972—1973, 62.

⁵ Ређа је употреба ове конструкције у староцрногорским, средњокатунским и љешанским говорима (М. Пешикан, *СК-Љ говори*, СДЗБ XV, 193), док је сасвим обична у осталим (Исп. М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог XIII, 101; Б. Милетић, *Црмнички говори*, СДЗБ IX, 513 — 514).

⁶ Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Титоград 1976, 206.

⁷ Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, Јужнословенски филолог IX, 140.

⁸ Исп. Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, Титоград 1976, 206. и тамо наведену литературу.

⁹ Д. Гортан Премк, *Падежне и предлошке — падежне узрочне конструкције код Вука*, ЈФ XXVI, 446.

¹⁰ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, 244—245.

Сасвим ријетко функционишу и генитивне синтагме с предлогом *до* за означавање узрока. У случају употребе ове генитивне синтагме у генитиву је сам узрочник, повод онога што се констатује управним глаголом, а управним ослонцем се констатује некаква стварност и исказана је 3. л. глагола *бити /јесам/*. У истој вриједности као његов еквивалент могла би се употребити конструкција *због+Г*.

6. $\emptyset+Г$

...јер се у тај мах присјети синоћњег договора и бојаше се *нечијег масла*, 188; ... да се *ове борбе* не бојим, 233.

Употреба ове предлошко — падежне везе ограничена је, као што и ова два примјера показују, на случајеве када се у управном ослонцу јавља глагол *бојати се*. Бојазан, али и страх изазвани су појмом с именом у генитиву. Ту се не би могао употребити генитив с предлогом *због* у истој синонимској вриједности. А, овакво обиљежавање узрока у савременом књижевном језику српскохрватском је врло обично у употреби генитива без предлога и везано је само за одређени тип глагола, као што су *бојати се*, *стидјети се* и сл.

7. *због+Г*

Дијапазон узрочних значења предлога *због* с генитивом је доста упрошћен, па у овом случају нећемо говорити о S_1 , S_2^0 и сл. односима. У благим нијансама могло би се говорити само о обиљежавању околности које утичу на субјекат да се налази у медијалном стању као што је први и трећи примјер. У другом пак случајевима проузроковач је ван субјекта и чешће га активира на „свјесно вршење радње“ као што је шести примјер и сл.

— А мајде богме, *због тије трошкова и патрдија* савио сам и ја неке киле на свој дроб и прождро неке крушке, 125; Ви сви стојите неочењени *због тога*, 126; Бише рекли да је *због трошка*, па се црни човјек боји да га не испљугу, 126; Паде му на ум и Станиша, *због којег* је ово све било, 181! Живио је још — помисли и приближи му се да му каже *због чега* је био послат и погинуо, 204.

— Саслушао даву која је потекла *због Анђе*, шћере Вукца Станишина, 51; Како сам дошао на врата рајска, закуцао сам, али *због херувимске пјесме*; 66; Оволики маштрпци стоје неочењени, а то све *због трошкова*, 125; Умножише се и потребе, *због којијех* народ на Цетиње долази, 176; ... а већ је и пет молбеница био предао *због некакве ваћевине*, 187;

— Али, капетане, све је ово било *због тебе*, 189.

У данашњем књижевном језику извршена је репартиција предлога *због* и *ради* на тај начин што се предлог *због* ограничава у својој семантичкој вриједности на све нијансе узрочних односа, а *ради* се јавља као предлог уз исти падежни облик да означи намјеру или циљ онога за чим субјекат тежи. Са таквим значењима предлог *ради* се и јавља у црногорској приповједачкој прози. Примјери:

... да је младица морала — *ради мање бруке* — да на пријечању устаје ... 103; ... јер сваки ко само може *поради душе*, њу не штеди, 128; Бог да зна — а *поради овије ћетића* — да нијесам био стиснут на пиру, 130; Ови то једва дочекају и скупе се на збор *ради договора*, 144; Он није ни отиша *ради самог виђења*, него да се и уз брата нађе, 191; Ту ниједан живога не заштеће макар старој мајци *рад заклетве*, 213.

Међутим, није мали број примјера гдје се ова предлошко-падежна веза јавља и у узрочном значењу чиме се писци са црногорског говорног подручја придржавају дијалекатске базе,¹¹ а удаљавају од књижевне норме српскохрватског језика.

Провео је кмет ноћну дружину на кућу *рад похаре* његова сељанина, 167; Но те ја *поради њега* мотам. Жива живица та ухватит! 132. *Ради тога* су се њих двојица чешће с Миливојем договарали насамом ... 143; ... посједа који је у кући Јанковића дала *ради* заслуга Венеција, 231; — Други узрок, *ради којег* не дам из руку тога права ... 232.

Разлика између обиљежавања узрока и циља изгубљена је у језику Петра I Петровића,¹² па затим и у језику Петра II Петровића Његоша.¹³ Предлог *ради* за обиљежавање узрока употребљавао је и Вук Стеф. Карацић,¹⁴ а јавља се каткада и у савременом књижевном језику.¹⁵

8. Ø+Д

Калета се није *радовао овом гласу*; жалио је Станишу, 193; Ја се *чудим некијема људима*, што бјеже по свијету, 194.

¹¹ Исп. такву употребу предлога *ради* код: М. Стевановић, *Источно-црногорски дијалекат*, 112; М. Пешикан, *СК-Љ говори*, 193; у Црмници је иста ситуација, само се предлог *због* такође јавља у оба значења (Б. Милетић, *Црмнички говори*, 520).

¹² Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 207.

¹³ Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*, 143.

¹⁴ Љ. Поповић, *Падежна синонимика у језику Вука Стеф. Карацића*, Наш језик XV, 97—98.

¹⁵ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, 248, и 249.

Употреба датива у узрочном значењу, као што нам показују и наведени примјери, доста је ограничена и сведена на свега два примјера. Ограничења су, прије свега, везана за његову спону са управним ослонцем гдје су у питању глаголи *радовати се* и *чудити се*. Оба примјера је употребио Андрија Јовићевић из Ријеке Црнојевића и стање у његову језику одговара таквој употреби датива у језику наших старијих писаца који такође употребљавају датив у узрочном значењу уз одређени број лексема, како су то нормирали и наши старији граматичари,¹⁶ а слична ситуација карактерише и наше данашње нормативе.¹⁷

9. *На+А*

Милутин слуша ријеч сусјелову, повлачи димове из чибукка и сневесели се *на посљедње ријечи Неурединове*, 155.

Нашли смо свега један примјер акузативних синтагми с предлогом *на* у узрочном значењу. Употребио га је Новица Ковачевић, писац са подручја Грахова. Примјер се својом употребом уклапа у књижевнојезички узус наш и одговара његовим нормативима у свим детаљима. Тако, на примјер, поменута синтагма се јавља у споју с управним глаголом који означава стање обиљежено глаголима медијалнога типа.¹⁸ У српскохрватском књижевном језику могуће су и друкчије реализације.¹⁹

10. *За+А*

Акузативне синтагме с предлогом *за* као предлогом намјенског значења у оквиру свог основног значења обиљежавају и узрок онога што је означено управним ослонцем у реченици. Ни овдје узрочно значење поменуто синтагме није унифицирано. Извршена је његова значењска репартиција у три смјера — С₁ С₂, С₃ не удаљавајући се исувише много један од другог.

С₁ Еле ништа што би сматрати могао као знак негодовања *за његово синоћње понашање*, 99; Да би претекао

¹⁶ Исп. такву употребу датива код П. Борђевића. *Прилози за синтаксу српскога језика*, Гласник СУД, књ. 69. Београд 1889. В. шта о томе каже и Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, 159.

¹⁷ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*; Ж. Станојчић, *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића I, Синтагматски односи*, Београд 1973; 28. и 29.

¹⁸ В. М. Стевановић, *Проблеми глаголскога рода и повратни глаголи у српскохрватскоме језику*, Јужнословенски филолог XXV, 1963; 37 — 38.

¹⁹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*; Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, 160 — 161; В. Анић, *Узрочна значења надежа у језику Миховила Павлиновића*, *Језик* 1, 2, 3, 1972 — 1973, 85 — 86.

какву неприлику *за Колету* којег он као поштен човјек познаваше, 195.

Акузативне синтагме с предлогом *за* у наведеним примјерима обиљежавају проузроковача онога што се износи управним ослонцем. А, у управном ослонци су апстрактне именице, односно именички композити с префиксом као носиоци манифестација одређеног стања у субјекту.

С₂ Е не треба се напињати *за инат* један другога, 114; Бојим се *за село*, за своју кућу, 156; Стигло га је њега *за вјеру*, 165; Али га *за то* њихов разговор ни најмање не буњаше, 186; *За хиљаду оваквијех*, а и бољијех од оваквијех, није вам стало, нити је *за то* Црна Гора сиромашнија, 194; Поштен човјек треба да љуби вјеру, господара и домовину и да *за њих* поднесе највише мукe, 195, ... и чисто се стидећи *за први* страх, 249.

У овој групи именичких акузативних синтагми с предлогом *за* имамо нешто друкчије прилике. Наиме, у датим синтагмама *за+А* су такође проузроковачи онога што се констатује управним ослонцем. Али у управном ослонцу имамо сада већ глаголе медијалнога типа а они не чине никакву манифестацију овога или онога стања већ су примарни реализатори медијалног процеса у субјекту.

С₃ Није ово судити двије мртве главе те пребити *Зука за Вука*, 58; ... а капетана *за то* срамоти и одбија, 85; ... па му капетан *за то* бректи, 89; Не зафаљам *за то* никоме до господару, 184;

Ови примјери већ у управном ослонцу имају активне глаголе. Акузативне синтагме с предлогом *за* сада су проузроковачи активне радње.

11 *За+И*

Само један примјер инструменталне синтагме с предлогом *за* говори о одсуству овога падежног облика с таквим формама у језику црногорских приповједача. Примјер:

Но опрости што те ватам у ријеч, но пенцате паре *за њем!*
121.

У наведеном примјеру се исказује међуоднос проузроковача и управног ослонца његова.

12. *Ø+И*

Што ви је толико невоља тер сте толико *плачем и жалошћу* раздражене? 23; А сад већ старац разјарени *толиком жалошћу* повика: —23; Није дужде клонуо господин и *срцем...*, 28; ... А мало сам поразгаљен *бољим огријем*, 258; Збрка преко сриједа клонулу *духом* и убијену *тугом* вјереницу, 263.

Инструменталне синтагме у слободној употреби, без предлога, јављају се у језику писаца са црногорског говорног подручја у означеном периоду као проузроковачи одређених процеса медијалнога типа и реализатори стања субјекта у реченици. Управни чланови у синтаксичким спојевима таквога типа су, према томе, глаголи медијалнога типа или апстрактне именице, односно придјиви као организатори стања субјекта.

Оваква употреба инструментала одговара стању у језику писаца са црногорског говорног подручја из предвуковске, вуковске и непосредно поствуковске епохе,²⁰ а једначи се и са стањем у народним говорима црногорским.²¹ Ни стање у данашњем књижевном језику не одудара од овакве ситуације у језику црногорске приповједачке прозе.²²

На основу материјала којим располажемо и овдје датих анализа можемо извести сљедеће закључке:

1. У језику црногорске приповједачке прозе нијесу заступљене све могуће форме падежних облика којим се обиљежавају узрочна значења. Тиме је језик четрнаест писаца са црногорског говорног подручја вуковског и поствуковског периода посматран у цјелини испољио уже могућности од савременог књижевног језика. Нијесу, на примјер, уопште заступљене локативне синтагме за обиљежавање узрока. Сужена је употреба акузатива, тако да се не јављају акузативне синтагме с предлозима *кроз*, *уз* и *о*.

2. Репартиција употребљених падежних облика изгледа овако: од + Г = 46 пута, око + Г = четири пута, из + Г = три пута, са + Г = 8 пута, због + Г = 16 пута, ради + Г = 10 пута, Ø + Г = 2 пута, до + Г = један пут, за + А = 22 пута, на + А = један пут, Ø + Д = 2 пута, Ø + И = 7 пута и за + И = један пут.

Највеће фреквенције су, као што и наведени подаци говоре, генитивне синтагме које су заступљене 90 пута, па затим слиједи акузативне са 23 пута и датив само два пута. Изразито наглашена употреба генитивних синтагми с предлогом *од* у јези-

²⁰ Д. Вушовић, *Прилози проучавању Његошева језика*; Б. Остојић, *Језик Петра I Петровића*.

²¹ Исп. М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*; Б. Милетић, *Црмнички говори*; М. Пешикан, *СК-Љ говори*; Л. Вујовић, *Мрковићки дијалекат* и сл.

²² М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*; Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, 163. и 164.

ку црногорске приповједачке прозе је сасвим разумљива јер је у питању унутрашња семантичка издиференцираност њена на нијансе узрочних значења. Сва она опет своде се на значење опште аблативности које се огледа у међуодносима радње односно стања од чега она потиче као од проузроковача. У узрочнику се могу да налазе појмови најразличитије природе. Посебну погодност за исказивање аблативности такве врсте у српскохрватском језику уопште, па и у језику црногорске приповједачке прозе, показује предлог *од*. Преимућство узрочних синтагми овога типа говори на извјестан начин о конкретностима и комуникативности језика наведених писаца без стилске обиљежености у овом погледу.²³

3. Уже могућности за обиљежавање узрочних значења облицима деklinације показује језик црногорске приповједачке прозе од језика Вука Караџића, мада се неки од предлошко-падежних синтагми не јављају у језику Вука Стеф. Караџића, док им је фреквенција у језику црногорске приповједачке прозе доста велика.

С друге стране, у језику Вука Стеф. Караџића функционишу и предлошко-падежне синтагме *с/а + И, по + Л, у + Л . . .* којих нема у језику наших писаца. Наши писци се и овом особином укључују у свој дијалекатски идиом. Ако се, на примјер, погледа који писци имају изразите специфичности у односу на оне друге, онда се види да су то П. П. Његош, С. М. Љубиша, Марко Миљанов, Л. Јововић и А. Јовићевић, што је сасвим јасно јер и говори њихова ужег завичаја показују специфичности исте врсте. Нема, на примјер, предлошко-падежних синтагми. *због + генитив* у узрочном значењу код Ј. Иванишевића, Ф. Ковачевића, Марка Цара и Вица Трипковића. Не испољавају ту особину ни народни говори њихова завичаја.

И тако даље.

4. Два основна типа обиљежавања узрока а) Непосредно чисто узрочне синтагме и б) Посредне са присуством других значења, у данашњем књижевном језику издиференциране су и у језику црногорске приповједачке прозе с нешто друкчијом репартицијом. Језик црногорских прип. више се приклања свом дијалекатском идиому који се у свим појединостима, кад су у питању синтагме овога реда, не уклапа у књижевнојезичке нормативе.

Сљедеће падежне и предлошко-падежне синтагме у језику наших приповједача припадају првome типу: од + Г, из + Г, с/а + Г, око + Г, до + Г, Ø + Г, због + Г, ради + Г, Ø + Д, и унутар њих јављају се поједини синонимични парови што зависи од тога коју нијансу узрочних односа обиљежавају, мада има синтагми, као што је случај са везом од + Г,

²³ Исп. слично код: Ж. Станојчић, *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића I, Синтагматски односи*, Београд 1973, 33.

које могу обиљежавати скоро све нијансе. Или рецимо, предлог *због* у вези с генитивом се при трансформисању примјера у језику црногорских приповједача може употребити као синоним већине других узрочних синтагми, као што је случај и у данашњем књижевном језику, али број конструкција које се не могу укључити са њима у семантичко — синтаксичкој синонимици није занемарљив.

Међутим, синтагме с узрочним значењем другог типа, а њима припадају: *на* + А, *за* + А, *за* + И, *О* + И, гдје је значење узрока помијешано са значењем околности, циља, намјене, замјене и сл., гдје је управо право узрочно значење натруњено нијесу синонимичне међу собом, а разумије се семантика их искључује из синонимике и у односу на синтагме првога типа.

BRANISLAV OSTOJIC

DISTRIBUTION OF CASES INDICATING CAUSE IN THE LANGUAGE OF
MONTENEGRIN NARRATIVE PROSE FROM NJEGOŠ TO 1918

Summary

In this study the author analyzes the semantic and syntactic aspects of prepositional phrases indicating cause used by fourteen writers from various parts of Montenegro during Vuk's lifetime and in the subsequent period, and discusses some theoretical problems of marking cause morphologically. He recognizes two types of basic functions and principal meanings in causal phrases: a/ the cause involves the direct agent and b/ the agent is indirectly involved in the realization of sentence content.

After establishing the distribution of the above cases within each type and specifying their valence and syntactic oppositions, the author correlates them with the situation in the standard Serbo-Croatian used by Vuk and by the writers in earlier periods — and concludes that Montenegrin prose writers do not use all the cases indicating cause which are available. The forms they use are restricted compared with the range of possibilities in the present-day standard language. They make up for some morphological devices by using other linguistic forms, not unknown in the literary language, yet less frequently used. Their possibilities are restricted too if compared with the language of Vuk Karadžić, though some phrases occur more frequently in the language of Montenegrin prose writers than in that of Vuk Karadžić. With regard to the particulars related to causal meanings and causal phrases, the Montenegrin writers follow their dialectal practice, which deviates from the literary standard.

